

पचास (२०५०-२०५९) को दशकका नेपाली नाटकको सर्वेक्षण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र,

सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको

स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

यामबहादुर बस्नेत

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

२०७१

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तहका छात्र श्री यामबहादुर बस्नेतले पचास (२०५०-२०५९) को दशकका नेपाली नाटकको सर्वेक्षण शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । शोध प्रक्रियाका सबै मापदण्डलाई पालना गरी परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको उहाँको यस शोधपत्रसँग म पूर्णतः सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुरमा सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७२/०४/१७

.....

उपप्रा. अशोक थापा

शोध निर्देशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली स्नातकोत्तर तहका छात्र श्री यामबहादुर बस्नेतले स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ तयार पार्नुभएको प्रस्तुत पचास (२०५०-२०५९) को दशकका नेपाली नाटकको सर्वेक्षण शीर्षकको शोध पत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

- (१) प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम .....
(विभागीय प्रमुख)
- (२) उपप्रा. अशोक थापा .....
(शोध निर्देशक)
- (३) प्रा.डा. दयाराम श्रेष्ठ .....
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७२/०४/२४

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत पचास (२०५०-२०५९) को दशकका नेपाली नाटकको सर्वेक्षण शीर्षकको शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु उपप्रा. अशोक थापाज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । विभिन्न व्यस्तताका बावजुद पनि यस शोधकार्यका लागि अमूल्य समय तथा उचित सरसल्लाह दिनुभई कुशल मार्ग निर्देशन गर्नुहुने आदरणीय गुरुप्रति म हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोध शीर्षक स्वीकृत गरी आवश्यक कामकारवाही अगाडि बढाउन सहयोग गर्ने नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । साथै शोधपत्रको सन्दर्भमा आवश्यक सल्लाह-सुझाउका साथै सामग्री सङ्कलन र विश्लेषणमा विशेष सहयोग गर्नुहुने सहपाठी मित्र राजिन पनेरूज्यूलाई विशेष धन्यवाद । विभागीय काम कारवाहीका लागि सहयोग गर्नुहुने शैक्षिक प्रशासक महेश तिवारी, सहायक मोहन र दिल बहादुरलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन्छु । त्यस्तै आवश्यक सन्दर्भ सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने केन्द्रीय पुस्तकालय त्रि.वि., नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान पुस्तकालयलगायत यस शोधपत्रमा उल्लेखित सम्पूर्ण स्रोत व्यक्तिहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि सधैंभरि उत्साह र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने मेरा पूज्य पिता कमलप्रसाद बस्नेत, माता गंगादेवी बस्नेत र दाजु भीमकुमार बस्नेतज्यूप्रति म सदा ऋणी रहनेछु । साथै मेरो यस शोधकार्यका लागि विभिन्न तरिकाले सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण शुभचिन्तक तथा सहपाठीहरूप्रति पनि हृदयदेखि नै आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा पचास (२०५०-२०५९) को दशकका नेपाली नाटकको सर्वेक्षण शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

मिति : २०७२/०४/१७

शैक्षिक सत्र : २०६८-०६९

त्रि.वि. दर्ता नं. : ६-२-२२-५४३-२००७

.....
(यामबहादुर बस्नेत)

नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.

कीर्तिपुर

विषय सूची

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

परिच्छेद एक

शोध परिचय	१-६
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३. शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५ अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता	४
१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन	५
१.७ सामग्री सङ्कलन	५
१.८ विश्लेषण विधि	५
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	६

परिच्छेद दुई

नेपाली नाटकको विकासक्रम	७-१८
२.१ नाटकको परिचय	७
२.२ नेपाली नाटकको विकासक्रम	८
२.३ नेपाली नाटकको प्राथमिक काल	९
२.४ नेपाली नाटकको माध्यमिक काल	९
२.५ नेपाली नाटकको आधुनिककाल	१२
२.५.१ यथार्थवादी धारा	१३
२.५.२ मनोवैज्ञानिक धारा	१५
२.५.३ प्रयोगवादी धारा	१५
२.५.४ समसामयिक धारा	१६
२.६ निष्कर्ष	१६

तेस्रो परिच्छेद

पचास (२०५०-२०५९) को दशकका नेपाली नाटकको विवरणात्मक सर्वेक्षण	१९-३९
३.१ पचास (२०५०-२०५९) को दशकका नेपाली नाटकको पृष्ठभूमि	१९
३.१.१ सामाजिक-सांस्कृतिक पृष्ठभूमि	१९
३.१.२ राजनीतिक पृष्ठभूमि	२०
३.१.३ शैक्षिक पृष्ठभूमि	२१
३.१.४ आर्थिक पृष्ठभूमि	२२
३.२ पचास (२०५०-२०५९) को दशकका नेपाली नाटकको ऐतिहासिक विवरण	२३
३.३ पचासका दशकका नेपाली नाटकको वर्गीकरण	२६
३.३.१ सामाजिक यथार्थवाद	२७
३.३.२ प्रयोगशीलता	२८
३.३.३ प्रगतिवादी-प्रगतिशील नाट्यचेतना	२९
३.३.४ नारीवादी नाट्यचेतना	३०
३.३.५ राजनीतिक परिवेशको चित्रण	३१
३.३.६ विकृति-विसङ्गतिप्रति व्यङ्ग्यात्मकता	३३
३.३.७ जीवनप्रतिको आशावादी तथा निराशावादी भाव	३४
३.३.८ रङ्गमञ्चीय सचेतता	३५
३.३.९ गीतिमयता	३६
३.३.१० मनोविश्लेषणात्मकता	३६
३.३.११ उत्तरआधुनिक चेतना	३७
३.३.१२ मिथकीय प्रयोग	३८
३.४ निष्कर्ष	३८

चौथो परिच्छेद

पचास (२०५०-२०५९) को दशकका प्रतिनिधि नाटकको अध्ययन	४०-६५
४.१ विषय प्रवेश	४०
४.२ गोपी सापकोटाको 'पूर्णविराम' नाटकको विश्लेषण	४०
४.३ सरुभक्तको 'मलामीहरू' नाटकको विश्लेषण	४५
४.४ अविनाश श्रेष्ठको 'अश्वत्थामा हतहतोहतः' नाटकको विश्लेषण	५२
४.५ माधवप्रसाद घिमिरेको 'हिमालपारि हिमालवारि' नाटकको विश्लेषण	५६
४.६ विप्लव ठकालको 'अन्तिम नायिका' नाटकको विश्लेषण	६१
४.७ निष्कर्ष	६५

पाँचौँ परिच्छेद

उपसंहार तथा निष्कर्ष	६६-७०
५.१ उपसंहार	६६
५.२ निष्कर्ष	६७
५.३ भावी शोधकार्यका लागि सुझाउ	७०
सन्दर्भ सामग्री सूची	७१-७३